

İ bir Hâricî'nin etkisiyle Hâricî inancını benimsemiştir. Diğer Hâricî şairlerinin aksine şiirlerinde savaştan söz etmemesi, savaş tahriki yapmaması, Hâricîler dışındaki müslümanları tekfir etmemesi, özellikle bir Adnânî olan Şii şairi Kümeýt el-Esedî ile dostluk kurması gibi hususlar onun Hâricîler'in ilımlı kolu Sufriyye'ye mensup bulunduğu görüşünü güçlendirmektedir. Bunun yanında Ezârîka'dan olduğunu ileri süren kaynaklar da vardır. Divanında Hâricî inancını yansıtan şiirleri, beyit sayısı on yediyi geçmeyen bir kaside ile iki kıtadan ibarettir. Bu sebeple bazıları onun Hâricî sayılmaması gerektiğini söyler. Hâricîler'de kabile değil mezhep asabiyeti bulunmasına rağmen Tırmımâh'ın Adnânîler'e karşı Kahtânîler'i savunması da bu iddiayı teyit etmektedir. Kûfe'de ordudan ayrılıp kendini ilim tahsiline verdi; özellikle dil, nahiv, edebiyat ve şiirle meşgul oldu. Başta Kûfe Camii olmak üzere çeşitli yerlerde birçok âlim ve şairle görüşüp onlardan faydalandı. Recez şairi Accâc gibi fasih bedevîlerden fasih lugatlara, garîb ve nâdir kelimelere dair bilgiler öğrendi. Şu'be b. Haccâc uzunca bir süre şiir konusunda ondan ders aldı. Kendisi hazarî bir şair olduğundan çöl hayatını bizzat yaşamadığı için kadîm çöl şairlerine özenerek çöl tasvirlerinde garîb kelime ve tabirleri çokça kullanmasını Ebû Ubeyde et-Teymî ile Asmaî yersiz bulmuştur. Tırmımâh ile Kümeýt'in bedevî şiirine, garîb ve nâdir kullanımlara ilgisinin sebebi yazdıkları şiirlerin başkaları tarafından şâhid olarak gösterilmesi arzusudur. Tırmımâh Kûfe'de Selmâ adlı bir hanımla evlendi, ondan Dubeybe, Samsâme ve Nefr adında üç oğlu oldu. İbnü't-Tırmımâh diye tanınan torunu Ebû Mâlik Emân b. Samsâme şair, dil ve edebiyat âlimi olup Mühellebîler'in yanında kâtip sıfatıyla çalıştı. Ailesini Kûfe'de bırakıp geçimini sağlamak için veya başka sebeplerle uzak İran şehirleri Kirman, Kazvin ve Rey'e giderek bir süre buralarda kalan Tırmımâh'ın Rey'de çocuklara verdiği dil ve edebiyat derslerinin ilgiyle izlendiğinden söz edilir. Bu dönemde aile, çocuk, vatan özlemine dile getiren şiirler yazdı (*Divân*, s. 94, 98, 100-103). Basra'ya giden Tırmımâh, Hişâm b. Abdülmelik'in Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye sunduğu bir methiye karşılığında 20.000 dirhem aldı (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, X, 152). Abdülmelik b. Mervân'ın Horasan valisi Yezîd b. Mühelleb el-Ezdî ile Horasan'da görüştü; onu öven, savaş ve fetihlerini tasvir eden şiirler kaleme aldı (*Divân*, neşredenin girişi, s. 17). Bu gezilerden sonra Kûfe'ye

döndü ve hayli yaşlanmış olarak burada vefat etti.

Tırmımâh asabî ve gururlu bir kişiydi, kendisinde büyüklük ve üstünlük görüyordu (*a.g.e.*, s. 246). Ayrıca soylu Tay kabilesinin itibarlı bir ailesine mensuptu. Fahr konusundaki şiirlerinde Tay kabilesinin erdemleri önemli bir yer tutmaktadır. Şair Zürrumme ile Hammâd er-Râviye, Asmaî ve Ebû Ubeyde et-Teymî gibi dil ve edebiyat âlimleri onun şiirlerindeki övgüyle etmiştir. Erken İslâm döneminin önde gelen şairlerinden olan Tırmımâh'ın şiirlerinin çoğunu fahr ve hicviyeleri teşkil eder. Fahriyelerinde Kahtân ile onun kolları olan Tay ve Ezd kabilelerine bağlılığını dile getirmiş, onların cömertlikleri, üstünlükleri, erdemleri, Câhiliye ve İslâm dönemindeki etkinlikleriyle övülmüştür. Hicivleri arasında Ferezdak ve kabilesi Temîm için yazdıkları önemli bir yer tutmaktadır. Dönemin iki önemli şahsiyeti olan, kendilerinden destek gördüğü Yezîd b. Mühelleb el-Ezdî ile Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi övmüş, onların yiğitliklerini dile getirmiştir (*a.g.e.*, s. 219-220, 223). Ancak bundan maddî bir karşılık beklemediği anlaşılmaktadır (*a.g.e.*, neşredenin girişi, s. 30). Tırmımâh'ın şiirlerinde çokça yer verdiği diğer bir konu tasviridir. Özellikle çöl hayvanları ve çöl manzaraları, ova, vadi ve tabiat olaylarıyla ilgili tasvirleri önemli bir yer tutmaktadır. Zühd ve hikmet konusunda on civarında beyti vardır. Şiirlerinde kulağa hoş gelen bir mûsiki âhengi hissedilmektedir.

Birçok âlim Tırmımâh'ın şiirlerinin derlenmesi ve şerhi konusunda çalışma yapmıştır. Bunların başında Ebû Saîd es-Sükkerî ve Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah et-Tûsî gelmektedir. İbnü'n-Nedîm çok sayıda âlimin bu konuda çalıştığını söylemekte, fakat isim vermemektedir (*el-Fihrist*, s. 84). Tırmımâh'ın divanı 328 (940) yılında Ebû Ali el-Kâfî'nin kütüphanesi içinde Endülüs'e götürülmüştür (İbn Hayr, s. 396). Divanın ilk neşri, önemli bir kısmı eksik olan British Museum'da kayıtlı nüsha esas alınarak Fritz Krenkow tarafından gerçekleştirilmiştir (London 1927). Krenkow ayrıca çeşitli kaynaklarda rastladığı ona ait şiirleri toplamış ve esere ilâve etmiştir. Bu ilâveye rağmen söz konusu neşir Tırmımâh'ın şiirlerinin ancak yarısını içermektedir. Krenkow esere bir girişle çeşitli dizinler eklemiş ve divanı İngilizce'ye tercüme etmiştir. Divanın ilmi bir neşri Çorum İl Halk Kütüphanesi'ndeki nüsha ile (nr. 2262) Krenkow neşirini esas alıp giriş, indeksler ve notlarla birlikte İzzet Hasan yapmıştır (Dımaşk 1968; Beyrut 1994). İz-

zet Hasan ayrıca Tırmımâh'ın kaynaklarda bulunan şiirlerini toplayarak uygun yerlere yerleştirmiş veya divanın sonuna eklemiştir (s. 305-321). Tırmımâh'ın hayatı ve şiirleriyle ilgili olarak Ali M. Ali el-Hubûbî (*et-Tırmımâh b. Hakîm: Hayâtühü ve şî'ruh*, 1969, İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), Cemâl Abdülhâfız Mansûr (*et-Tırmımâh b. Hakîm: Hayâtühü ve şî'ruh*, 1972, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), Ali Abdurrahman Hüseyin Fethî (*et-Teşbih fi şî'ri't-Tırmımâh*, 1991, Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi) ve Mustafa M. E. Tâhûn (*Şî'ru't-Tırmımâh: Dirâse üslûbiyye*, 1995, Menûfiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tırmımâh, *Divân* (nşr. İzzet Hasan), Beyrut 1414/1994, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-41; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şu'arâ*, s. 585-590; Sa'leb, *Mecâlis* (nşr. Abdüselâm M. Hârûn), Kahire 1949, s. 158, 216; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Ahmed eş-Şinkitî), Kahire, ts., X, 148-153; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 78, 84, 158, 234; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 396; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, s. 200; Süheyr el-Kalemâvî, *Edebü'l-Havâric*, Kahire 1945, s. 1, 99, 120-122, 125; Sezgin, *GAS*, II, 351-352; IX, 280; İhsan Abbas, *Şî'ru'l-Havâric*, Beyrut, ts. (Dârü's-sekâfe), s. 235-239; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, II, 311-314; Abdürrezzâk Hüseyin, *Şâ'iru'l-Havâric*, Amman 1986, s. 143-156; Hafîl Merdem Bek, "et-Tırmımâh b. Hakîm et-Tâ'î", *MMİADm.*, XVII (1942), s. 49 vd.; F. Krenkow – [Taieb el-Achèche], "al-Tırmımâh", *EP* (İng.), X, 541-542.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

TIRNOVA

Yunanistan'ın Tesalya bölgesinde tarihi bir kasaba.

Yunanistan'ın Tesalya bölgesindeki Larissa (Yenişehir) idarî bölümünün sınırları içinde bulunmaktadır; bugünkü adı Týrnâvos'tur. XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılar tarafından Tesalya ovasının kuzey kenarındaki Milona geçidine yakın bir mevkiye yeniden kuruldu ve Osmanlı döneminde Tesalya'nın en büyük kasabası haline geldi. XVIII. yüzyılda İslâmî hayatın etkili olduğu bir yer durumundaydı. Bu gelişmede Turahanoğlu Ömer Bey'in büyük vakfının bir parçası şeklinde imtiyazlı bir statüye sahip bulunması rol oynadı.

XVIII. yüzyıla ait Gazi Turahan Bey'in yarı efsanevi *Menâkıbnâme*'sinden hareketle Tırnova kasabasının 1420 yılı civarında Gazi Turahan Bey tarafından Tesalyalı Yunanlılar için güvenli bir sığınak halinde kurulduğu belirtilir; Turahan Bey de Tesal-

TIRNOVA

ya'nın fâtihi olarak kabul edilir. Buna göre büyük Tesalya ovasının kuzey dağlarında yaşayan savaşçı Ulahlar ve Bulgarlar'ın saldırılarına karşı Turahan Bey, Konya'dan gelen savaşçı Türk göçebelerinden (Konyar) meydana gelen on iki köyden ibaret bir dizi köy kurdu (Çaylar, Deliler, Dereli, Karacaoğlan, Kara Demirli, Kazaklar, Kufala / Kulfallar, Ligara, Misallar, Palamut, Radgun ve Tatar). Bunlara Turahan Bey tarafından verilen önemli imtiyazları II. Murad onaylamıştır. Anadolu menşeli üstün kaliteli dokumacılık ve kumaş boyamacılığı sayesinde yeni yerleşim yeri büyüyüp Tesalya'nın en müreffeh kasabası haline gelmiş, yeni kasaba kızlar ağasının yönetimi ve koruması altına alınmıştır. Gazi Turahan Bey, Tırnova'da bir cami ve hıristiyanlar için Agios Nikolaos Tourahan adlı bir kilise yaptırmıştır.

Ancak Tırnova'nın gerçek tarihi daha farklıdır. Özellikle Osmanlı tahrir kayıtları buranın gelişmesiyle ilgili önemli bilgiler sunar. Kasabanın ismi Türkçe'de "dikenlik" anlamına gelen Slavca "tirnovo" kelimesinden gelmektedir. Bizans kaynakları 950 yılı civarında ve 1277'de Tırnova'dan bir köy diye söz eder. Kazılarda bulunan Bizans ve Frank seramikleri, XIV. yüzyılın erken dönemlerinde yıkılan ve boşaltılan bu bölgenin XII ve XIII. yüzyıllardaki varlığını kanıtlar. Tırnova yeniden kurulan bir köy olarak ilk defa 859 (1455) tahririnde zikredilmiş olup bundan önce mevcut değildi. Buna göre elli bir hânesi bulunmaktadır ve sancak beyi Turahanoğlu Ömer Bey hassının bir parçasıdır. 887 Zilhicce ayı ortalarında (1483 Ocak sonları) II. Bayezid, Tırnova köylerini ve Tatarlar'ı Turahanoğlu Ömer Bey Vakfı'na bıraktı.

912 (1506) yılı tahriri Tırnova'da sadece yeni imtiyazlarla açıklanabilecek olan 384 hânelik bir artış gösterir. Bu vakıf defterinde Tırnova'da herhangi bir müslüman nüfustan, camiden, mescidden ve kiliseden söz edilmemektedir. Defterde zikredilen bedesten ise başka bir Ömer Bey tarafından yaptırılmıştı. Yine Larissa'nın meşhur taş köprüsü de Gazi Turahan değil onun torunu Hasan Bey tarafından XVI. yüzyılda inşa ettirilmiştir. Nitekim ilk Osmanlı kaynakları da burada herhangi bir Bizans köprüsünden bahsetmez. Yalnız dar bir ahşap köprüden Henry de Valenciennes 1209'da söz etmiş, daha sonra burası ortadan kalkmıştır. 1484'te seyahatler Ömer Bey Vakfı tarafından tedarik edilen sandallarla karşıya geçebilmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait mühimme defterleri, Tesalya'nın Turahanoğulları'na men-

sup üç sancak beyinin büyük vakflarının şartlarının değiştirildiğini gösteren çeşitli notları ihtiva eder. Bu sebeple vakıflar kızlar ağasının gözetimine verildi. 1506, 1521 ve 1570 tahrirlerinde burada Konyar diye adlandırılan on iki göçebe köyü hakkında bilgi yer almaz. Bu durum söz konusu köylerin bu yüzyılda mevcut olmadığını ortaya koyar. 1506-1570 yılları arasında Tırnova'daki hâne sayısı 384'ten 1290'a (ya da 2000 dolayından 6500'e) çıktı. Bu sonuncu rakam Tırnova'nın, o sırada 800 hâneye sahip sancak merkezi Tirhala'dan ve Yenişehir'den (Larissa) daha büyük bir yerleşme haline geldiğine işaret eder. Şehirde camileri bulunmasa da bu tarihte altı hânedan meydana gelen küçük bir müslüman cemaati ortaya çıkmıştı. XVII. yüzyılda Osmanlı Balkan'ındaki pek çok şehrin ortadan kaybolduğu dönemde Tırnova büyümeyi sürdürdü.

1668'de Evliya Çelebi, Tırnova'yı 3500 evi bulunan (oldukça abartılı bir rakam), kiliseler, manastırlar ve dindar hıristiyanlarla dolu bir yer diye tasvir eder. Ona göre Tırnova'daki müslümanlar sadece bir camisi ve hamamları olan, İslâmiyet'i seçmiş bölge halkına mensup kişilerdir. Evliya Çelebi'den az önce Edward Browne, Tırnova'yı büyük ve hoş bir şehir olarak anmıştır. 1092 (1681) tarihli *Avâz Defteri* 1529 hıristiyan hânesi (tahminen 7500 kişi) halkını zikreder (BA, KK, nr. 2716). 1691-1692 tarihli bir cizye kaydında Tırnova'da 2284 yetişkin erkekten ve 279 "nefer perakende"den söz edilir. Bu rakamlar yaklaşık 7800 kişiye tekabül eder. XVIII. yüzyılda Tırnova gerek fizikî gerekse nüfus yönünden biraz daha fazla İslâmî bir özellik kazanmaya başlar. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde makine yapımı ucuz tekstil ürünlerinin ithalâtı Tesalya pazarlarının canlanmasına yol açmakla beraber Tırnova ve Tesalya'nın tekstil üretimi yapan diğer yerlerini (Aghia, Ambelakia vb.) olumsuz etkiledi. Bunun sonucunda eşkiya grupları ortaya çıktı, güvenlik sarsıldı.

1806'da Leake, Tırnova'da yetmiş müslüman 1500 ailenin varlığından söz eder. Bununla birlikte şehirde geçmişte daha büyük müslüman cemaatin varlığına işaret eden altı cami bulunmaktaydı. Nitekim kendisine daha önce şehrin 4000 evi bulunduğu söylendiğini yazar. Pek çok kalıntı, boş ve insansız ev gören Leake bu sayının doğru olabileceği kanaatini belirtir. Johannes Oikonomou-Larissaios 1817'de Tırnova'da on dört-on beş kilisenin, iki manastırın ve dört beş caminin yanında 1000 ev bulunduğunu yazar.

1239 (1823-24) tarihli *Cizye Defteri* Tırnova'da 1143 yetişkin erkeğin varlığını kaydeder. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından (1830) ve kuzey sınırlarının Tesalya'ya ulaşmasından sonra Tırnova'nın askerî önemi arttı. Buraya kalabalık bir Osmanlı askerî garnizonu yerleştirildi. Bu garnizon şehrin hemen dışında nehrin güneyindeki geniş kıyıya konuşlandı. Tesalya'nın Yunanistan'a terkedilmesinden hemen önce 1880 tarihli bir Yunan askerî raporunda yer alan bilgiye göre Tırnova'da 950 müslümanın yanında 4500 Yunanlı ahalî bulunmaktaydı. 1882'de Türkler Tırnova'yı terketti, geride kalan camiler ise hiçbir iz bırakılmadan ortadan kaldırıldı. 1881'den itibaren 1981'e kadar geçen yüzyılda Tırnova'nın nüfusu 4337'den 11.118'e ancak ulaştı. 2002'de çoğunluğu şarap ve peynir üretiminden geçimini sağlayan 15.000 kişilik bir nüfus kaydedilir. Önceden zikredilen bütün kiliseler hâlâ ayakta olup hepsi XVII. yüzyılda inşa edilmiş, zengin freskler, yaldızlarla süslenmiştir. Şehrin dışındaki kışların hamam kısmı 1990'lı yıllarda restore edildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Hicrî 859 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Tirhala (nşr. Melek Delilbaşı – Muzaffer Arıkan), Ankara 2001, I, 9; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 192; *Odoiporikâ Ipeirou kai Thessalias parâ tôn Stratiotikôn*, Athens 1880; S. Sdrolia, "Oi metavyzantinôi naoi tou Tyrnâvou", *Praktikâ tis prôtou synedriou Tyrnavitîôn spoudôn*, Tirnavos 1991, s. 75-92; A. Petronotis, "Ottoman Structures in Thessalian Tirnavos", a.e., s. 217-228; M. Kiel, "Das Türkische Thessalien, Etabliertes Geschichtsbild versus Osmanische Quellen, Ein Beitrag zur Entmythologisierung der Geschichte Griechenlands", *Die Kultur Griechenlands in Mittelalter und Neuzeit* (ed. R. Lauer – P. Schreiner), Göttingen 1996, s. 109-196; *Guide to the Prefecture of Larissa 2002* (ed. V. Panagou), Larissa 2002, s. 202-206; E. Kanetaki, *Othomani-ka Loutra Ston Elladiko Horo*, Athens 2004, s. 126, 180-181.

MACHIEL KIEL

TIRNOVA

Bulgaristan'da tarihî bir şehir.

Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda Balkan dağlarının kuzey yamaçlarından çıkarak Tuna nehrine ulaşan Yantra suyunun taraçalı yamaçları üzerinde kurulmuştur. 1965 yılından beri adı Veliko Târnovo'dur. Konumu bakımından Tırnova bütün Bulgaristan'ın en çarpıcı ve en ilgi çekici şehri durumundadır. Burası Osmanlı döneminde (1393-1878) Niğbolu sancağına bağlı bir kaza merkezi olup XVII ve XVIII. yüzyıllarda kalabalık müslüman Türk nüfusuna sa-